

Andrzej Nils Uggla

RECEPTIONEN AV POLSK LYRIK I SVERIGE. FRÅN
ANDRA VÄRLDSKRIGET TILL KRIGSTILLSTÅNDET

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

TRADITIONEN

1. Stark konkurrens från prosan	1
2. Brist på nationellt engagemang	1
3. Brist på översättare	1

LYRIK FRÅN KRIGSÅREN

1. Polsk emigrationslyrik	1
2. Den underjordiska lyriken	1

POLSK EFTERKRIGSLYRIK

1

DEN SOCIALISTISKA REALISMENS TID

1

ETT SPONTANT INTRESSE FÖR POLSK LYRIK UNDER AVSTALINISERINGSPERIODEN

1. Lyrikens betydande roll i avstaliniseringsprocessen	1
2. Översättningar av aktuella dikter	1
3. I kölvattnet på en politisk konjunktur. Ważyk och andra diktare	1
4. De första summariska värderingarna av "oktobergenerationens" poeter	2
5. Den unga lyriken som en integrerad del av det aktuella kulturklimatet i Polen	2
6. Gemensamma drag med svensk och tysk fyrtiotialism	2

POLITISK STABILISERING I POLEN. EN MER SYSTEMATISK RECEPTION AV ENSKILDA POETER

1. En fokusering på enskilda poeters lyrik	2
2. Zbigniew Herbert - esteticism, lätthet och koncentration	2
3. Tadeusz Różewicz - nydanare av språkets usprungliga former	2
4. Wisława Szymborska som "klassicist" - ett miss- förstånd orsakat av en onyanserad översättning?	2

**SOLIDARITETSTIDEN OCH DEN NYA VÅGENS POESI
I SVERIGE**

1. Den nya vågens födelse och intresseskiftningar under olika politiska perioder	32
2. Jaruzelskis militärkupp - en faktor som aktiverade receptionen av polsk lyrik	33
RECEPTIONSMEKANISMER FÖR LYRIK	35
NOTER	37
FÖRKORTNINGAR	42

TRADITIONEN

Första gången polsk lyrik i någon större omfattning översattes till svenska var när landet blev självständigt 1918. Då utkom - männe som hyllning? - en antologi sammanställd av Alfred Jensen. I denna fanns de största nationalskalderna representerade, Jan Kochanowski, Zygmunt Krasiński, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki samt Józef Wybickis text till Polens nationalsång.¹ Samma år publicerade Alfred Jensen² även dikter av den i sociala frågor engagerade positivisten Maria Konopnicka³.

1. Stark konkurrens från prosan

Under mellankrigstiden sjönk emellertid intresset för polsk poesi. En av förklaringarna kan vara att de två prosaförfattarna Henryk Sienkiewicz och Władysław Reymont 1905 respektive 1924 hade tilldelats Nobelpriset i litteratur. Under de två mellankrigsdecennierna publicerades i Sverige olika prosastycken av Sienkiewicz minst 40 gånger och av Reymont minst 15 gånger. Recensionsmaterialet är omfattande och tyder på att bägge skattades högt av den svenska läsekretsen. Det är mycket troligt att det stora intresse som visades polsk prosa helt enkelt överskuggade ett eventuellt intresse för lyriken.

2. Brist på nationellt engagemang

En annan möjlig förklaring till att den i Polen blomstrande lyriken förlorat sin attraktionskraft var att den så totalt förändrats till sin karaktär. De relativt odramatiska politiska förhållandena i landet gjorde att lyriken äntligen kunnat befria sig från sin traditionella uppgift att stå i nationens tjänst. Istället kunde den nu påverkas av estetiska strömningar och tendenser från Öst och Väst, som t.ex. expressionism, symbolism eller futurism. I och med att Polen åter blivit en suverän stat och den polska dikten hade förlorat mycket av sin nationalkaraktär, svalnade intresset i Sverige och man blev mindre angelägen att engagera sig i den nya poesin.

Genom pressartiklar om polsk litteratur kunde man dock i Sverige skapa sig en viss föreställning om den moderna polska poesins karaktär. En utförlig presentation av modern polsk lyrik gjordes t.ex. år 1928 av Stanisław Sawicki i artikeln "De nyare strömningarna inom den polska litteraturen", tryckt i *Upsala Nya Tidning*.⁴ Sawicki, som befann sig i Sverige för skandinaviska studier, beskrev de aktuella litterära grupperna i Polen och betonade just dessas konsekvent genomförda strävan att kasta loss och befria sig från den

nationella traditionen. Formen kom att stå i centrum, inte tematiken. Enligt Sawicki var gruppen "Skamander" med poeterna Julian Tuwim, Jan Lechoń och Kazimierz Wierzyński den mest intressanta.

Om gruppen "Skamander" och dess roll i det polska litterära livet informerades den svenska allmänheten också genom Konrad Górski, vilken intervjuades av *Socialdemokraten* 1934, då han var på hemväg från Finland efter att ha föreläst om polsk litteratur.⁵

3. Brist på översättare

I Sverige saknades översättare av polsk lyrik. Jensen dog 1921 och lämnade ingen efterträdare. Därtill kom att de som tidigare tagit initiativ i fråga om översättningar av polsk lyrik framför allt var intresserade av denna poesis nationella mission. Att de vid denna tid ledande polska poeterna från grupperna "Skamander" i Warszawa eller "Awangarda" i Kraków skulle översättas till svenska var därför knappast att vänta.

Konsekvenserna blev att de som ändå ville läsa modern polsk lyrik måste göra det via ett främmande språk. Under en poesiafton arrangerad i Konserthuset i Stockholm 1934 lästes t.ex. polska dikter på tre språk: franska, tyska och engelska.⁶

LYRIK FRÅN KRIGSÅREN

1. Polsk emigrationslyrik

Under andra världskriget hamnade åtskilliga polska författare utomlands där de fortsatte sin litterära verksamhet. De författare som stannat kvar i hemlandet publicerade sina dikter i underjordiska tidskrifter. Av naturliga skäl var de polska emigrantpoeternas verksamhet mer känd i Sverige än lyrik som skapades och trycktes illegalt inom landet.

I London samlades de polska författarna kring månadstidskriften *Nowa Polska* (Det nya Polen)⁷, vars chefredaktör var poeten Antoni Słonimski. En annan känd poet, Julian Tuwim, som sedermera flyttade till Amerika, var ständigt medarbetare i tidskriften.

Det polska litterära livet i Väst fann under kriget ännu en tillflyktsort i veckotidskriften *Wiadomości Polskie* (Polska nyheter)⁸. Tidskriften började komma ut i Paris 1940 men redaktionen flyttade till London efter den tyska inmarschen i Frankrike.⁹ Bland dess medarbetare fanns de betydande polska poeterna Jan Lechoń, Julian Tuwim och Antoni Słonimski.¹⁰ Tuwim tryckte bl.a. sin berömda dikt "Alarm" och poemet "Kwiaty polskie" (Polska blommor) i både *Wiadomości Polskie* och *Nowa Polska*.

I Sverige var möjligheterna att stifta bekantskap med den polska emigrantpoesin inte så stora som i England, där dessa poeter levde och verkade. År 1941 publicerades där en diktsamling på polska och år 1943 utkom en antologi med exempel på polska poeters fortsatta verksamhet i Väst.¹¹ I *Svenska Dagbladet* informerades man i början av 1941 om den i Paris året innan grundade kulturtidskriften *Wiadomości Polskie* och ur dess första nummer citerades ett avsnitt om den polska poesins ständiga uppgift att stå i nationens tjänst:

De forna emigranterna tjänade den nationella saken bättre än generalerna och mer uthålligt än politikerna.

Både i *Svenska Dagbladet* och i *Dagens Nyheter* meddelades det om Słonimskis ovan nämnda diktsamling som kom ut i London 1941. I de båda notiserna talas det om att samlingsens ledmotiv är hemlängtan.¹²

Den förste emigrantpoet vars poesi översattes till svenska var Władysław Broniewski. Denne, som var känd som socialist sympatisör, befann sig med den polska armén i

Palestina fram till 1945 och publicerade där en diktsamling, *Bagnet na broń* (Bajonett på!). En dikt ur denna samling, "Bara jag hade ett gevär", trycktes på svenska två gånger i olika översättningar under kriget. Dikten ingick som slutvinjett i en antologi innehållande polsk emigrantprosa, utgiven 1942 av Norbert Żaba och Margitta Hansson, *Det kämpande Polen*.¹³ Den publicerades senare i dagstidningen *Socialdemokraten* i översättning av den polske lektorn i Sverige, Zbigniew Folejewski.¹⁴

En del polska författare hamnade under andra världskriget i Sovjet. De som visade kommunistiska sympatier fick sina kortare prosastycken eller dikter publicerade i tidskriften *Nowe Widnokregi* (Ny horisont), redigerad av den f.d. polska författarinnan Wanda Wasilewska¹⁵. Bland författare som medarbetade i tidskriften kan nämnas Jerzy Putrament, Adam Ważyk och Julian Przyboś. Om det polska, kommunistiskt orienterade litterära livet i Sovjet visste man i Sverige ännu mindre än om det i Väst. Vissa uppgifter fick man i *Ny Dag*, särskilt i samband med utgivningen av Wasilewskas romaner *Järtecknet*, 1944, och *Bara kärlek*, 1945, båda översatta från ryskan.¹⁶

2. Den underjordiska lyriken

Den polska lyrik som skapades i det ockuperade landet och publicerades i underjordiska tidskrifter nådde, liksom exilpolackernas lyrik, Sverige först efter kriget genom samlingen *Så länge vi leva. Polsk Lyrik 1939-1945*.¹⁷ Den utkom i Folejewskis översättning år 1946 och bestod av tre delar. Landsflyktiga poeter som Tuwim, Słonimski eller Broniewski fanns representerade, liksom diktare som verkat i Polen. "Vardagsliv 1939", uttrycker förbittring över förkrigstidens vanstyre. Andra delen, "Sorg och längtan", och tredje, "Så länge vi leva", uttrycker förtröstan och segervisshet.

Folejewski tar i förordet upp den stora skillnaden mellan den poesi som skapades av exilförfattarna och den som skrevs i hemlandet. Enligt honom är dikter skrivna i landsflykt de "mest lysande och djupa" och av ett slag man sällan möter i någon annan litteratur. De poeter som stannat kvar i hemlandet skapade däremot mindre betydande verk - "mera realistiska, mera jordiska bilder av den svåra och hårda verkligheten". Folejewski drar paralleller till romantikernas poesi. Emigranterna Mickiewicz, Słowacki och Krasińskis lyrik var "rent visionär" och på samma gång artistiskt fulländad, medan hemmapolackerna Syrokomla, Pol och Lenartowicz "höll sig närmare jorden, det dagliga arbetet och de mera vardagliga idealen".

I sin karaktäristik av den inhemska krigstidspoesin lånar Folejewski uttalanden hämtade ur inledningen till en engelsk upplaga av en "underjordisk" diktsamling tryckt i Warszawa 1941 och omtryckt i London 1942. Här framkommer det klart att dikterna till sin form helt underordnats ett dokumentariskt värde:

Dessa dikter äro ofta sträva och kantiga. De sakna helt formellt raffinemang. De ha till och med formella brister, men äro istället absolut sanningsenliga. De äro vittnesbörd om våldets framfart och om de omänskliga förföljelserna.

I en recension tryckt i *Svenska Dagbladet* återges en av de mest gripande dikterna "Massavrättning i Środa" i sin helhet.¹⁸ Sista strofen av denna, för polsk krigslyrik högst representativa dikt lyder:

Folket står som förlamat, pressat av en tung tystnad
 himlen är låg och smutsig, täckt av oktoberregn;
 någon viskade bara: O Kristus, Jesus Kristus...
 Viskningen flög över torget, och sedan tystnad igen.
 Tiden tycktes stå stilla, alla stirrade fram,
 då ropade en fånge, strax innan han föll död:
 Leve Frankrike, England! Leve Polens kamp!
 Och folket anammade orden som nattvardens bröd.

I recensionen uppmärksammades framför allt att de "underjordiska" dikterna både är vackra ur artistisk synpunkt genom sin gripande intensitet och viktiga som vittnesbörd om "ofattbara lidanden och okuvlig fosterlandskärlek".

Intresset för polsk lyrik var vid krigets slutskede och efter fredsslutet stort, varom bl.a. vittnar de poesiافتnar som anordnades i samband med de omfattande hjälpaaktionerna för Polen.

POLSK EFTERKRIGSLYRIK

Den nya polska lyriken var, liksom prosan, djupt förankrad i krigsproblematiken. Kriget rubbade hittills vedertagna etiska normer, och härdvunna etiska begrepp miste sin aktualitet. Miłosz och Różewicz har framför andra på ett gripande sätt lyckats återge detta i sin efterkrigslyrik. I Miłosz' diktsamling *Räddningen* från 1945 har begreppet "tro" förlorat sin ursprungliga betydelse och blivit lika med "erfarenhet"; "kärlek" har blivit liktydigt med att kunna se på sig själv med distans; "hopp" betyder att erfara något empiriskt.¹⁹ Różewicz går ännu ett steg längre i sin beskrivning av de gamla normernas upplösning då han i dikten "Räddad" konstaterar att "oskuld och brott väger jämt".²⁰ Efterkrigslyriken är oftast känslökall och berövad all artistisk prakt; poeterna ser på kriget med distans.

Polsk efterkrigslyrik var under en lång tid nästan okänd i Sverige. Sporadiska uppgifter kom genom översättningar till andra språk. I *Svenska Dagbladet* kommenterade man t.ex. år 1946 en fransk översättning av polska dikter tryckt i tidskriften *Poésie*. Artikelförfattaren ville göra sina läsare uppmärksamma på vikten av denna översättning, ty den gav besked om "hur unga polacker skriver nu när landet på nytt börjar få en litteratur". Vid en jämförelse med samtida svensk lyrik finner författaren betydande skillnader i uttryckssättet. De polska dikterna är mer direkta och konkreta, mindre rika på stilistiska prydnader:

Denna poesi ... har kommit till under händelsernas tryck och talar till läsaren rakt på sak utan att bekymra sig nämnvärt om ett rikt eller originellt bildspråk.²¹

Svenska Dagbladets warszawakorrespondent Immanuel Birnbaum informerade 1947 om polska poeter i artikeln "Nya litterära strömningar i Polen". Han skriver här bl.a. om poeterna Leopold Staff och Julian Tuwim, som nyligen hade återkommit från sin exil i Amerika.²²

En hel del information om polska poeter kunde man finna i den i Stockholm på polska och svenska utgivna tidskriften *Det Nya Polen*. Livligt kommenterades bl.a. Tuwims återkomst till hemlandet 1946.²³ Tidskriften publicerade även nyskrivna polska dikter av bl.a. Miłosz, Broniewski och Tuwim, men endast på originalspråket.

DEN SOCIALISTISKA REALISMENS TID

Den politiska situationen under det "kalla kriget" omöjliggjorde för ett par år alla vidare polsk-svenska kontakter på kulturområdet. Förutom att tidskriften *Det Nya Polen* 1953 publicerat utdrag ur renässanspoeten Jan Kochanowskis *Sorgekväden* var tystnaden kring den polska lyriken total.

Förlusten kan dock betecknas som ringa då dikterna från denna tid i allmänhet saknar särdrag. Med sin socialrealistiska retorik hade de oftast skapats efter sovjetiskt mönster. Dikterna var av agitatorisk karaktär och liksom prosan propagerade de genom sin romantisering av den gråa vardagen för allt intensivare arbetsinsatser. De förhärligade freden och "monumentaliserade" stalingestalten. Den mest produktive poeten, Władysław Broniewski, framställdes med sina schablonmässiga dikter ofta av kulturmyndigheterna som ett mönster att efterlikna för den yngre generationen poeter.²⁴

Inga av dessa skapelser publicerades i svensk översättning men dikternas ideologiska budskap och den poetiska utformningen nådde i en viss mån Sverige genom inhemska poeter. Det var Världsfredskongressen i Warszawa 1950 som fick sin återspeglning i svensk lyrik. Artur Lundkvist, som med några andra svenskar deltog i kongressen, inspirerades att skriva fredsdikten "Pokój" (Freden), vilken i sitt budskap och sin retorik mycket påminner om de polska socialrealistiska dikterna från samma tid. Maria Wines dikt heter "Möte med Warszawa". Även Bertil Schütt skapade efter kongressen några dikter, "Bilder från Warszawa", som han deklamerade på ett opinionsmöte i Stockholm samma år. Hans lyriska essä "Jag vill vara en del i denna byggnad..." härrör från samma tid. Den nämnda propagandatidskriften *Det Nya Polen* och *Ny Dag* tryckte dessa "socialrealistiska" skapelser.

Under den socialistiska realismens tid riktades svenskar-
nas uppmärksamhet istället på exilförfattarna, vilket bl.a. framgår av artikeln "Polska författare i landsflykt" (1952); Stort utrymme ägnades åt Kazimierz Wierzyński samt åt de emigranttidskrifter som blivit ett forum för många polska författare i Väst, framför allt den i Paris utgivna *Kultura*.

ETT SPONTANT INTRESSE FÖR POLSK LYRIK UNDER AVSTALINISERINGSPERIODEN

1. Lyrikens betydande roll i avstaliniseringsprocessen

Lyriken spelade en viktig roll i den kulturella liberaliseringsprocess som pågick i Polen vid mitten av 1950-talet.²⁶ Den första öppna kritik som riktades mot den socialistiska realismen gällde framför allt diktkonsten. Vid en beskrivning av diktkonstens väsen ifrågasatte Artur Sandauer t.ex. i en artikel i början av 1954 tillämpningen av begreppet realism överhuvud.²⁷ Poeterna, som dittills på sin höjd endast vågat kritisera vissa byråkratiska fel begångna på lägre nivå²⁸, bildade nu spontant en gemensam front varifrån kritik riktades mot högre instanser, t.o.m. mot själva partipolitiken. I spetsen för denna våg av dikter genomsyrade av bitterhet och sarkasm stod den ledande kommunistiske poeten Adam Ważyk. Hans mest berömda diktcykel från denna tid är "Poem för vuxna", 1955, i vilken han uttrycker sin stora besvikelse över partiets politik. Den publicerades i veckotidskriften *Nowa Kultura*, polska författarföreningens organ, och väckte stor uppmärksamhet i Polen. På ett par dagar var tidskriften slutsåld.

2. Översättningar av aktuella dikter

I samband med den våg av information om den pågående liberaliseringen som inom kort nådde Sverige ställdes frågor rörande de nya strömningarna inom litteraturen, och nyskrivna dikter översattes i ett tidigare aldrig skådat tempo. Redan i sitt januarinummer 1956 publicerade tidskriften *Tiden* fragment ur Ważyks "Poem för vuxna" översatt från engelskan. Från polska översattes poemet av Nils Åke Nilsson och trycktes tillsammans med J. Przyboś' dikt "Oktober" i *Morgon-Tidningen* i november samma år. I en artikel från 1957 med rubriken "Politisk opposition" citeras en anonym pamflett "Kamrat ställer frågor". Samma år publicerade *Lyrikvännen* dikter av fem moderna poeter i översättning av N. Å. Nilsson. Under rubriken "Ny polsk lyrik" presenterades dikter av Tadeusz Różewicz, Zdzisław Krupiński, Krystyna Broll, Roman Śliwonik och Mieczysław Czychowski. Året därpå tryckte Bo Cavefors i *Arbetet* sin egen tolkning av Ważyks "Mötet".²⁹

3. I kölvattnet på en politisk konjunktur. Ważyk och andra diktare

Ważyks "Poem för vuxna", som blev startsignalen för en ny polsk poesi och en ny polsk litteratur överhuvud, rön-te uppmärksamhet i den svenska pressen. Främst frågade man sig vilken myndigheternas reaktion på publiceringen av denna starkt politiska dikt skulle bli. *Dagens Nyheter* oroade sig för Ważyks framtida säkerhet. I *Expressen* meddelades det på hösten 1955 att författaren fängslats och att *Nowa Kultura* torde ha blivit konfiskerad. Dessa informationer hade man fått från *Manchester Guardian*.

Ryktena dementerades först i januari 1956 av författaren Stig Carlson i *Morgon-Tidningen* efter dennes besök i Polen, där han personligen träffat Ważyk.³⁰ Den polske poeten befann sig i frihet och "kunde sola sig i glansen av utomordentliga recensioner, som den polska pressen publicerade av hans just då utkomna nyöversättning av Pusjkins "Eugen Onegin". Enligt Ważyks egen utsago var "Poem för vuxna" avsett att vara ett debattinlägg och det hade också mottagits som ett sådant. Ważyk förnekade dock inte att redaktören Paweł Hoffman blivit suspenderad sedan "han satt in dikten utan att låta den övriga redaktionen yttra sig om den". Problemet Ważyk diskuterades även av Ove Sandell i *Arbetarbladet* i januari 1956. I en intervju denna gång gjord av N. Å. Nilsson, förklarar Ważyk sin uppfattning om vilken uppgift hans dikter skulle ha fyllt under den politiska islossningen och vad poeterna upplevde under dessa år:

Romantikernas gamla dröm om poesin som går före och visar vägen, som påverkar och ändrar historiens gång. Sådant händer inte ofta men när det händer - vad kan man önska mer?³¹

Ważyks väg till Sverige utgör ett intressant receptionsproblem. Ważyk, som tillhörde den äldre generationen bland de polska poeterna och som gjort sig känd som en ledande avantgardist under 1920-talet - då han hyste stora sympatier för kubism, futurism och fransk symbolism - hade introducerats i sällskap med "oktobergenerationens" unga poeter. Inspirerad av "töväderspölitiken" vid mitten av 1950-talet skapade han en rad klart politiska dikter, framför allt "Poem för vuxna" och "Cirkus"³². Detta hans tillfälliga engagemang gjorde honom för en kort tid till Polens ledande samtida skald.

Kort därefter, då det politiska livet stabiliserats något och litteraturens chanser att påverka det offentliga livet

var tillbaka vid nollpunkten, återgick Ważyk till sitt poetiska program från förkrigstiden. Han började dessutom publicera sina memoarer, med huvudvikten förlagd till 20-talets glansdagar. Det rykte som en gång under den politiskt stormiga tiden skapats om honom som de unga poeter- nas andlige ledare, bidrog till att denne beundrare av Apollinaire och Majakovskij även i fortsättningen uppmärksammades i Sverige. Kulturtidskrifter som *Horisont*, *BLM* och *Ord och Bild* publicerade under 1960- och 70-talen hans "nyavantgardistiska" dikter³³ och 1977 kom den första diktsamlingen, *Bilderna återkommer*, i Kunickis översättning.³⁴ De dikter och de avsnitt ur författarens program samt de omdömen om honom, som ingår i denna bok, omfattar olika perioder av hans liv men med en dominans för förkrigstiden.

Kunicki påpekar i förordet att Ważyk ingalunda är en representant för Polens samtida lyriker som Herbert, Różewicz och Szymborska utan att han i sin poesi förblivit den avantgardistiska traditionen trogen. Dessa informationer kan ha haft viss betydelse för att man i Sverige först nu tyckte att Ważyks uttryckssätt var föråldrat.³⁵

Vid sidan av en till övervägande del politiskt engagerad dikt började Sverige även nås av en poesi av en annan art, inte minst av de från mellankrigstiden kända och under andra världskriget i Väst verksamma poeterna Słonimski och Tuwim. 1957 publicerades två representativa dikter, Słonimskis "Allt" och Tuwims "Bön", i en antologi innehållande klassisk engelsk och modern slavisk lyrik i svensk översättning.³⁶ De båda polska poeterna presenterades på en halv sida var. Om Słonimskis dikt "Allt" heter det att den är känsloladdad och ger uttryck för författarens hemlängtan på ett artistiskt fullödigt sätt:

... med orubblig hängivenhet och längtansfull blick ser han sitt fjärran hemlands egenartade skönhet i ett skimmer av osviklig tjuskraft.

Tuwim, som i sin dikt riktar en bön till Gud om ett fritt Polen, kommenteras ur ett politiskt efterkrigsperspektiv eftersom landet redan införlivats med Östblocket:

Dikten "Bön" som skrevs efter Hitlers inmarsch gick ej i uppfyllelse, som skalden hoppats. Det blev endast ombyte av härskare; den ene erövraren besegrade den andre, kuvade nationellt motstånd och bemäktigade sig "rätten" till besittning.

Tuwim presenterades även ett år senare i en tidskrift. Bland aktiva initiativtagare och översättare bör nämnas

Lennart Gentin³⁷ och Bo Cavefors³⁸. Dikterna trycktes såväl i dagstidningar som i speciellt inriktade tidskrifter, t.ex. i de svenska katolikernas tidskrift *Hemmet och Helgedomen*, i *Judisk krönika* eller i esperantotidskriften *Norda Prismo*.³⁹

I samband med den nya politiska situationen i Polen kan man alltså under 1950-talets senare hälft observera ett pånyttfött intresse för polsk lyrik i Sverige.

4. De första summariska värderingarna av "oktobergenerationens" poeter

Stor betydelse för den svenska receptionen av modern polsk lyrik kan tillmätas utgivandet av Nils Åke Nilssons antologi *Det nakna ansiktet* år 1960.⁴⁰ Nilsson svarade för både urval och översättning samt för ett initierat förord. I samlingen ingår poeterna Adam Ważyk, Tadeusz Różewicz, Zbigniew Herbert, Jerzy Ficowski, Bohdan Drozdowski, Jerzy Waleńczyk, Stanisław Czyż, Ireneusz Iredyński, Mieczysława Buczkówna, Wisława Szymborska samt Arnold Słucki. Att Ważyk, den ende representanten för den äldre generationen, finns med i antologin motiverar Nilsson med att hans "Poem för vuxna" blev signalen till revolten mot stalin-tidens kulturpolitik.

Dessa smakprov på den polska lyrik, som spontant hade tillkommit under 1950-talets senare hälft, gjorde det möjligt för svenskarna att våga sig på en första summarisk bedömning. Genomgående framhölls att denna poesi vuxit fram ur den aktuella politiska och samhälleliga verkligheten och att den endast i minimal grad byggt på en litterär tradition. Under titeln "Polsk generation 55" gjorde N. Å. Nilsson 1957 ett försök att besvara den svåra frågan varför den polska litteraturen fått en ny profil.⁴¹ Dels, menar han, är det ett resultat av ett närmande till Väst, dels bottenar det i den unga generationens svåra förflutna. De senaste årens produktion, fortsätter Nilsson, hade koncentrerats kring ett sökande efter nya uttrycksformer samtidigt som man gjort våldsamma försök att ta igen de förluster den påtvingade isoleringen från all västerländsk kultur orsakat.

Vidare beskriver han den yngre författargenerationer som "en generation utan barndom". Den karaktäriseras på följande sätt:

En generation, som inte bara upplevt krig, ockupation och kaotiska efterkrigsår utan också ett decennium av stalinistiskt åsiktsmonopol. En generation,

som nu plötsligt ställs inför en bräcklig och osäker frihet, som de inte riktigt vet vad den innebär och hur långt man skall våga tro på den.

Denna uppfattning delades i stort även av andra kritiker. Leander Tell ansåg t.ex. i "'Diktens frihet' i Polen" (1959), att den expressiva, stränga och impulsiva stilen och den orimmade versen i vilken man kan märka en uppriktighet och ett starkt känslomässigt engagemang, är ett resultat av utomlitterära faktorer.⁴² Samma tanke fördes fram av Jacob Branting i *Arbetarbladet*:

[...] Av de unga polska lyrikerna kan man lära att ideologisk debatt och prövning av sociala verkligheten kan bli angelägen poesi.⁴³

Även för Anders Borggård utgjorde de utomlitterära faktorerna den enda bakgrunden till skapandet av denna livskraftiga poesi:

Många av dikterna i denna antologi kan läsas som lärodikter för socialiseringsexperter eller varningspoem för likriktade men också som satiriska påminnelser om vad som händer, om Staten blir det enda rätta och dess lagar får omfatta alla områden inklusive tänkandet.⁴⁴

Folke Isaksson såg den unga polska lyriken mer ur ett historiskt perspektiv. Polska poeter har alltid gärna framträtt som "barrikadkämpar och frihetsemissarier" och varit tvungna att "tala för dem, som var tvingade att tåga". Och detta har pågått, menar Isaksson, alltsedan Polens första delning ända fram till oktober 1956. Lyrikens "ljuva retmedel" har aldrig intresserat unga polska poeter.⁴⁵

5. Den unga lyriken som en integrerad del av det aktuella kulturklimatet i Polen

Vid den tidpunkt då antologin kom ut (1960) var kännedomen om hur kulturlivet i Polen gestaltat sig under senare år tämligen god i Sverige. På biograferna visades "Eroica", "Medan döden väntar" och "Aska och diamanter". Ett nytt begrepp, "den polska filmskolan", hade börjat dyka upp. Uppmärksamheten kring prosaförfattarna Marek Hłasko och Leopold Tyrmand hade fortsatt att öka. Polsk grafik och affischkonst var redan välbekanta och på studentteatrarna hade man börjat framföra polska teaterpjäser. Det är i detta sammanhang mottagandet av antologin bör ses.

Kritikerna välkomnade den och fann att boken utgjorde ett viktigt komplement till den klarnande bilden av de nya tendenserna inom polskt kulturliv. Snabbt upptäcktes gemensamma drag, inte bara de elva poeterna sinsemellan, utan även med representanter för andra konstarter, som film, dramatik, prosa och bildkonst. De svenska kritikerna fann samma grundvärderingar hos hela den s.k. "oktobergenerationen" som i den polska kulturtraditionen. Begrepp som heroism och funderingar över det meningslösa i att offra sig för offrandets egen skull hade t.ex. Munk tagit upp i sin film "Eroica", likaså Andrzejewski i romanen *Aska och diamanter*. Även Różewicz berör denna fråga i bl.a. dikten "Mitt i livet".

6. Gemensamma drag med svensk och tysk fyrtiotalism

N. Å. Nilsson menar att den fart med vilken man nu i Polen började översätta Kafka, Faulkner, Hemingway, Eliot och Rilke samt det nyväckta intresse man visade Picassos konst ägde stora likheter med det s.k. "modernistiska" genombrottet i Sverige på 1940-talet.⁶ Folke Isaksson anknyter till samma företeelse inom den svenska lyriken, Lindgren dock undantagen. Han drar paralleller till svenskt fyrtiotal eftersom den nya polska poesin var "aggressiv och fullständigt utan patos, men energisk i sin bitterhet". Isaksson hävdar vidare att den roll "modernisten" Julian Tuwim spelade för den unga polska lyriken i mycket liknar den Ekelöf spelade i Sverige.⁷ Dessa jämförelser är särskilt intressanta med tanke på att den dystra svenska fyrtiotalismen hade sina rötter i andra världskriget, medan den polska "oktobergenerationens" lyrik hade vuxit fram vid mitten av 1950-talet ur stämningar uppkomna efter den stalinistiska terrorn.

Även en jämförelse med tysk 40-talslyrik leder vår uppmärksamhet till paralleller mellan den västeuropeiska efterkrigsdiktningen och den polska lyrik som skapades som en reaktion på stalintiden. I en artikel i *Ord och Bild* skriver Göran Palm att det gamla språket, som "massakrerats" av kriget och av fascismen, blivit obrukbart i dess ursprungliga form för unga tyska poeter. Han ser det bl.a. hos Günther Eich i dennes dikt "Inventur" från 1946, där en soldats återkomst från kriget beskrivs med hjälp av enklast möjliga språkform.⁸ Eich begränsar sig till att räkna upp hans personliga ägodelar:

Dies ist meine Mütze,
dies ist mein Mantel,

hier mein Rasierzeug
im Beutel aus Leinen.

Samma återgång till de ursprungliga språkformerna använder sig Różewicz av. Han betraktar dock poesin som död inte bara direkt efter andra världskriget utan även efter stalinepoken. Enda möjligheten att väcka den till liv var att ge en "syllabiserad" beskrivning av vardagen:

detta är ett bord sa jag
detta är ett bord
på bordet ligger ett bröd en kniv
kniven tjänar till att skära brödet
av bröd lever människorna (Mitt i livet, 1955)

Göran Palm kommenterar dessa rader i Różewicz' dikt med att man under den senaste tiden endast sett knivar användas som mordredskap, därför måste man nu "stava sig fram" för att på nytt lära sig att de också kan användas till att skära bröd med.

Det var emellertid inte bara en total devalvering av ordens egentliga innebörd som ställde de polska och de tyska författarna inför samma problem. Dessa ord hade även sin rot i den nazistiska och stalinistiska propagandaretoriken. Åke Janzon finner ett starkt behov hos de två ländernas poeter att uppfinna ett nytt språk, ett språk "som skulle vara rensat från en outhärdlig ideologisk belastning".⁴⁹

Ännu en uttolkare menar att Różewicz tillsammans med sina medmänniskor ville skapa ett nytt språk, vars framtida funktion skulle vara att stå i mänsklighetens tjänst. Den nya poesin skulle ha till uppgift att fungera som ett långvarigt skydd mot nya katastrofer. Ulf Jönsson som står för denna tolkning av Różewicz, menar att det kommande hotet i lika hög grad gäller utrotning av människor av det slag man upplevde i kända koncentrationsläger som Auschwitz, Dachau och Treblinka som "alla de namnlösa sovjetiska fångläger som finns skildrade i bl.a. Gulagarkipelagen".⁵⁰

POLITISK STABILISERING I POLEN. EN MER SYSTEMATISK RECEPTION AV ENSKILDA POETER

1. En fokusering på enskilda poeters lyrik

Den fortsatta receptionen av polsk lyrik i Sverige genomgick en tydlig förändring under 1960- och 70-talen. De svenska kulturskribenterna iakttog en märkbar svängning inom polskt kulturliv - den livliga, politiskt betonade andan hos poeterna tycktes ha slocknat. En av N. Å. Nilsson: artiklar från 1961, "Vad vill diktarna i Polen", informerade om att det litterära livet förlorat sin attraktionsförmåga eftersom författarna inte längre hade några möjligheter att påverka de samhälleliga och politiska förhållandena i landet. Detta kunde enligt Nilsson leda till en intellektuell kris.

I och med att de gemensamma tendenserna inom polsk lyrik tycktes avta började svenska översättare, utgivare och kritiker allt mer koncentrera sin uppmärksamhet på enskilda diktare. Som ett resultat därav fick en hel rad polska poeter sina dikter tryckta separat. Vägen till egna samlingar gick i regel genom översättningar tryckta i tidskrifter som *BLM*, *Ord och Bild*, *Horisont*, *Lyrikvännen*, *Artes* m.fl.

Det man lade märke till hos poeter man skrivit om tidigare var att det gemensamma spontana engagemanget i pågående samhälleliga och politiska förändringar fått ge vika för mer individuella och genomtänkta sätt att tolka viktiga livsfrågor. Det artistiska språket, som tidigare varit tämligen betydelselöst, kom nu i många fall att stå i centrum, något som de svenska kritikerna fokuserade sin uppmärksamhet på.

2. Zbigniew Herbert - esteticism, lätthet och koncentration

Herbert som presenterades i *Det nakna ansiktet* år 1960 med fyra rimmade dikter och tre prosapoem väckte vid denna tidpunkt inte så stort uppseende i Sverige som Ważyk och Różewicz. Kort därefter började emellertid två kända kulturpersonligheter, Erik Lindegren och Erik Mesterton, intressera sig för hans lyrik. Deras första insats blev tolv dikter publicerade i egen översättning i *BLM* 1963 - bland dessa hade endast en ("Nike när hon tvekar") funnits med i Nilssons antologi.⁵¹ I en biografisk notis presenteras Herber

som en efterföljare till den franska symbolismen - i synnerhet Rimbaud. Året därpå tryckte *Ord och Bild* deras översättning av fyra prosadikter under rubriken "Zbigniew Herbert, poetisk prosa"⁵². Samtidigt fick man veta att han var en stor kännare av konst- och kulturhistoria och författare till essäer inspirerade av intryck från resor till Frankrike och Italien. Samma år kom översättningar av hans poetiska prosa i *Paletten*, *Lyrikvännen* samt i dagspressen och året därpå även i *Horisont*.⁵³

Efter dessa smakprov på Herberts lyrik - spridda i olika sammanhang av Lindegren och Mesterton - utkom 1965 den första diktsamlingen i bokform: *I stridsvagnens spår*.⁵⁴

Boken blev mycket väl mottagen av kritiken. Det man framför allt betonade var att Herbert, som tillhört "oktobergenerationen", snart börjat gå sin egen poetiska väg. De drag man fann vara utmärkande för hans poesi var stilistisk lätthet, elegans och esteticism - poetiska egenskaper som stod i bjärt kontrast till den socialrealistiska diktningen, vilket bl.a. observerades av Artur Lundkvist:

Ja, Herberts poesi är lätt, så lätt att det ofta ser ut som en protest eller demonstration, mot en bakgrund av taktfast socialrealistiskt framtrampande.⁵⁵

Men vad som mest fascinerade den svenska kritiken var Herberts stora sparsamhet med ord; det strikta iakttagandet av ordens betydelse. Kurt Aspelin benämner det en "orddisciplin som man ville kalla diamanthård", hos Lars Gustafsson heter det "språkets extrema precision" och Åke Janson formulerar Herberts konstnärliga metod som "en underbar visuell konkretion".⁵⁶ Man uppmärksammade också att Herbert använder sig av ett mycket enkelt språk. Manne Stenbeck säger i sin anmälan att denna enkelhet inte förenklar dikternas innehåll ty i mellanrummen mellan de korta meddelandena ryms ofta starka spänningar.⁵⁷

Herbert återkallar gärna gamla myter och mytologiska gestalter, och genom att placera dem i ett modernt sammanhang ger han dem nya funktioner i vår tid. Detta, menade de svenska kritikerna, var ett av de viktigaste särdragen i författarens sätt att poetiskt tolka nutiden. Begreppet "heroism" som sedan andra världskriget alltjämt diskuterades i Polen; betraktar han som en mytologisk förutbestämelse. Nike, som skickar en ung soldat i döden, känner för ett ögonblick medlidande, hon tvekar men ändrar inte gudarnas beslut. Herbert vill inte blanda medlidande med sentimentalitet, varför det ödesbundna mönstret ständigt demonstreras.⁵⁸

År 1979 publicerade tidskriften *Jakobs stege* i Per-

Arne Bodins översättning ett omfattande avsnitt ur Herberts centrala diktcykel "Herr Cogito", skriven 1974.⁵⁹ Boken är en psykologisk och filosofisk studie över en genomsnittsmänniska, vars beteende är determinerat av stereotyper skapade såväl ur ett historiskt arv som ur det totalitära system han lever i. Den historiska myten konfronteras på ett psykologiskt trovärdigt sätt med de tydliga effekterna av politisk indoktrinering under modern tid.

I och med att hela diktcykeln utkom i bokform i samma översättning 1983 fick Herbert förnyad aktualitet.⁶⁰ Reaktionen på denna bok utgör ett bra exempel på hur aktuella politiska aktiviteter i Polen kan utöva ett avgörande inflytande på receptionen av detta lands lyrik. De omfattande avsnitt som trycktes på våren 1979 gick i det närmaste spårlöst förbi den svenska kritiken. När diktcykeln där-
emot utgavs i sin helhet 1983 väckte den stort intresse, och recensenterna lade till övervägande del ett politiskt perspektiv på de dikter som de tidigare ensidigt sett som estetiska och filosofiska.⁶¹

3. Tadeusz Różewicz - nydanare av språkets ursprungliga former

Under 1960-talets mitt blev ytterligare en modern polsk poet uppmärksam i Sverige, Tadeusz Różewicz. Han lanserades av Göran Palm i den tidigare nämnda artikeln från 1964 i *Ord och Bild*. Presentationen omfattade Różewicz lyriska produktion fr.o.m. de första efterkrigsåren och kompletterades med sex dikter översatta av Carin Heymowska, Jan Kunicki och Göran Palm samt med ett långt poem, "Non stop shows", som året innan publicerats i den polska tidskriften *Kultura*. Ett viktigt inslag i denna presentation var en översättning av författarens poetiska program "Bildstørm". Różewicz avslöjar här sin poesis credo: musikrytm och bild-metafor är något han inte upplever som "vingar" utan som "en ballast, som man måste bli fri ifrån för att poesin ska kunna resa sig och bli användbar". Bilden-metaforen försenar, menar Różewicz, läsarens kontak med diktens egentliga kärna istället för att påskynda den. Detta avståndstagande från all överflödiga dekor skiljer honom - vilket han själv hävdar - från Polens 20-talsmodernism, den s.k. "avantgarda". Różewicz föredrar ett enkelt språk och konkreta formuleringar. Han kan inte acceptera den gamla sortens poesi, eftersom människan som skapade den - efter de senaste katastroferna (läs fascismen och stalinismen) - är död. Ett "poesispråk" måste allt

så skapas på nytt:

Jag inbillade mig att jag var den första människan som sa: "Goddag, Vatten... Solen går upp"... Jag skapade poesi för de förskräckta. För dem som utlämnats åt slakten. För de överlevande. Vi lärde oss språket från början. De och jag.

Endast en förtvivlad eller infantil människa kan gestalta "skönheten" med hjälp av utsökta bilder, i vilken sanningen dör framför våra ögon.⁶²

Uppmärksamheten kring Tadeusz Różewicz ökade efter utgivandet av *Horisonts* polennummer (nr 4/5 1965) där hans poesi var representerad med den centrala dikten "Et Arcadia ego". Lars Kleberg skrev bl.a. i *Dagens Nyheter* att "ett brett urval av Różewicz' senare produktion är ett av de viktigaste utgivningsobjekten för något svenskt bokförlag just nu".⁶³ Klebergs huvudargument var att få efterkrigsdiktare vid sidan om Beckett "gjort en privat erfarenhet så översättbar och hållit fast vid den, formulerat den på nytt, med sådan trofasthet" som Różewicz.

Utgivningen av Majakovskijs och Różewicz' dikter i Tyskland föranledde Kurt Aspelin att skriva en recension om gemensamma drag hos de två diktarna i början av 1966. Nihilismen ser han som den förenande länken mellan de två poeterna trots att "ett storkrig ligger emellan dem, och upplevelsen av en socialism som inte höll måttet men fläckades av blod och lögner".⁶⁴

Den första diktsamlingen av Różewicz *Och så vidare*⁶⁵ utkom på svenska 1966. Den hade sammanställts av de personer - Kunicki och Palm - som två år tidigare lanserat honom i *Ord och Bild*. De hade författat varsin essä om den polske poeten, tryckt i boken som *Efterskrift I* och *II*. Palm och Kunicki ser på Różewicz ur två olika synvinklar, en svensk och en polsk, som på ett unikt sätt kompletterar varandra. Medan Göran Palm jämför Różewicz' dikt med bl.a. Karl Vennbergs 40-talslyrik - "som också följer värdefallet över hela linjen moraliskt, estetiskt, religiöst, dessutom politiskt" - placerar Kunicki hans författarskap bland den unga generationens krigs- och efterkrigspoeter, Krzysztof Kamil Baczyński, Tadeusz Gajcy och Tadeusz Borowski.

Den svenska kritikens uppmärksamhet koncentrerades i första hand på Różewicz' språkligt sett konkreta och sparsamma metod att skildra en av historiska kataklysmor förstörd värld. Utan tvivel hade recensenterna stor hjälp av författarens poetiska bekännelse "Bildstorm" (som efter den första publiceringen i *Ord och Bild* på nytt trycktes

i denna diktsamling) när de uppfattade Różewicz' dikt i enlighet med författarens egna intentioner.⁶⁶

Under 1960-talet började Różewicz även bli känd som dramatiker och prosaförfattare i Sverige. Hans debutpjäs "Kartotek" från 1958 sattes år 1961 upp av en studentteater i Stockholm. "Och likväl ruvar hon", en pjäs med inslag av katastrofism, kunde man se i Sverige genom en TV-sändning 1972, och minst fyra av hans dramer har dessutom sänts i Sveriges Radio. Den berömmelse Różewicz åtnjutit som dramatiker beror utan tvivel på Ernst Günters lysande uppsättning av "Vitt äktenskap" på Dramaten 1976. Att Różewicz fick så stor uppmärksamhet berodde bl.a. på regissörens lyckade grepp att varva "Vitt äktenskap" med P. O. Enquists "Tribadernas natt" för att på så vis göra åskådarna uppmärksamma på existerande tematiska likheter.⁶⁷

Samtidigt fick den polske författaren publicitet i och med att två mindre romaner, *Min dotter* (1970) och *Döden i gamla kulisser* (1974), gavs ut. Vid båda dessa tillfällen prisades han av en enhällig kritikerkår som Polens främste lyriker av idag.

Różewicz' berömmelse resulterade i att han 1977 blev föreslagen som kandidat till Nobelpriset i litteratur.

År 1979 utkom antologin *På diktens yta och i dess centrum*.⁶⁸ Översättningarna är gjorda av Lennart Kjellberg i samarbete med Józef Trypućko. Samlingen innehåller sextio dikter varav endast två, "Non stop shows" och "Mötet", tidigare hade publicerats i Sverige.

I inledningen förklarar Trypućko Różewicz' konstnärliga program utifrån den tidigare till svenska översatta skriften "Bildstorm". Trypućko citerar och analyserar även just de dikter ur vilka man själv klart kan utläsa poetens önskan att ta avstånd från alla traditionella poetiska former och begränsa "det nakna ordet i dess ursprungliga betydelse och funktion". Ur dikten "Svar" citerar han t.ex. följande avsnitt:

Skapa en ny poesi
som bygger
med allmänskliga känslor
med enkla ord

Vid en genomgång av det rika recensionsmaterialet märker man att de svenska kritikerna vid sin bedömning av Różewicz' nyutgivna dikter starkt påverkats av Trypućkos inledning. Den polske diktarens poetiska eller som det ofta sades "icke poetiska program" möttes med förståelse och uppskattning.⁶⁹

Różewicz' språkliga "asketism" och tematiska enkelhet,

som hade till huvudsyfte att låta läsaren få en direkt kontakt med diktens "egentliga kärna", visar stora likheter med en i Sverige i början av 1960-talet existerande trend inom lyriken, den s.k. nyenkelheten. Jan Stenkvists korta beskrivning av nyenkelheten lyder: "språket ska vara enkelt, motiven ska vara vardagliga och diktens främsta uppgift är att kommunicera med läsarna, d.v.s. den ska i princip kunna förstås av alla."⁷⁰

Främste talesman för nyenkelheten var Göran Palm och det var just han som på olika sätt arbetade för en spridning av Różewicz' poesi i Sverige. Med tanke på detta kan man lätt konstatera att tidpunkten för en lansering av den polske poeten i Sverige inte var en tillfällighet och detsamma gäller karaktären av hans mottagande. Detta förhållande diskuterade Lars Kleberg i ett föredrag "Polsk poesi i Sverige på 1960-talet" hållet på Norsk Slavistförbunds symposium i Oslo, december 1985.

4. Wisława Szymborska som "klassicist" – ett missförstånd orsakat av en onyanserad översättning?

Till de polska lyriker som år 1960 presenterades i "Det nakna ansiktet" och som under senare tid lyckats få en egen diktsamling utgiven hör Wisława Szymborska. Det dröjde dock ända fram till år 1965 innan man publicerade en kort biografisk notis om henne och översatte ytterligare några dikter i *Horisont*.⁷¹

Aldrig två gånger är titeln på hennes första diktsamling i Sverige, utgiven 1980 i urval och översättning av Per-Arne Bodin och Roger Fjällström.⁷²

Vid en jämförelse med Różewicz' och Herberts uppmärksammade diktsamlingar gick denna tämligen obemärkt förbi. Några viktiga särdrag i hennes poetik upptäcktes visserligen – främst hennes koncentrerade språk som i det närmaste verkade "aforistiskt". Den allmänna uppfattningen var dock att dikterna ägde en ren klassisk ton.⁷³

Vad man däremot inte observerade var att Szymborskas stil varierar från dikt till dikt och att den alltid är underordnad det budskap hon vill förmedla i de enskilda dikterna. Dikterna är rimmade och de ofta humoristiska rimmen skapar distans mellan författarinnan och hennes poetiska jag. De med största noggrannhet utvalda orden, ibland enkla, ibland raffinerade, hjälper författarinnan att se på det politiska jaget med distans samt skapa toner av självironi.⁷⁴

Varför hade språkets funktion kommit bort i recensenternas analyser? Orsaken ligger i att översättarna inte lyckats återge hennes originella språkbruk och tappat viktiga nyanser. Vad värre var, informationen om Szymborska

på bokens baksida gav vid handen att hennes stil är "klar-klassisk" - något som får stå för översättningen, inte för det polska originalet.

Det relativt klena intresse som visades Szymborskas dikter berodde säkerligen även på att man inte försett boken med en inledning om språkets viktiga funktion i hennes poesi - något som varit kritikerna till stor hjälp i såväl Herberts som Różewicz' fall.

SOLIDARITETSTIDEN OCH DEN NYA VÅGENS POESI I SVERIG

Som tidigare framgått orsakade den politiska nydaningen i Polen under avstaliniseringstiden ett ännu starkare intresse för polsk lyrik än direkt efter de två världskrigen. Under Solidaritets tid ökade engagemanget i den aktuella polska diktkonsten ytterligare för att nå sin kulmen efter Jaruzelskis militärkupp i december 1981.

1. Den nya vågens födelse och intresseskiftningar under olika politiska perioder

År 1968, under Gomulkas regeringstid, utbröt omfattande oroligheter bland studenter och intellektuella. Revolten var en spontan reaktion på ett allt djupare missnöje med de politiska förhållandena i landet. Den omedelbara orsaken var myndigheternas förbud mot ett fortsatt uppförande av Mickiewicz' drama "Förfädernas afton".

Detta år utgör en milstolpe i den polska lyrikens utveckling, eftersom det är nu - liksom under avstaliniseringen vid mitten av 1950-talet - som en ny politisk medvetenhet börjar utkristalliseras hos de unga poeterna. 1968 föddes den s.k. nya vågen inom poesin, representerad framför allt av Stanisław Barańczak, Ryszard Krynicki och Julian Kornhauser. Den nya vågens poesi skiljer sig markant från den lyrik som skapades av den s.k. "oktober-generationens" poeter. Den uttrycker ingen indignation eller aggressivitet, konstaterar bara rakt på sak befintligheten av en grå, förljuga, meningslös vardag. Poeterna ser sig ingalunda som profeter utan betraktar sig själva "som tillhöriga den vilsekomna massan".⁷⁵

Det skulle dock dröja innan denna lyrik blev känd i någon större utsträckning i Sverige. Åren under 1960- och 1970-talen gällde för att vara relativt stabila ur politisk och ekonomisk synpunkt. I Sverige framkallade gierekran t.o.m. förhoppningar om en betydande politisk liberalisering och "ett ekonomiskt under". Att den nya vågen inte uppmärksammades förrän under Solidaritets stormiga tid bör alltså ses mot denna bakgrund. Det skulle snart visa sig att starka politiska stämningar i Polen återigen kom att påverka intresset för lyriken på ett avgörande sätt.

Den poetiska gruppens huvudgestalt, Stanisław Barańczak, presenterades kort innan solidaritetsvågen svepte över Polen av Katarina Gruber och Edward Raczyński i

Artes 1979.⁷⁶ I samma nummer trycktes Barańczaks dikter och en essä av honom, "Några antaganden om modern polsk poesi". 1980-1981 blev Barańczak, Krynicki och andra poeter ur gruppen välkända genom ett flertal översättningar och genom personliga besök i Sverige.

En bidragande orsak till den ökade insikten om kulturella förändringar utgjorde bl.a. publikationen *Munkaveln och ordet* 1981, tidskrifter som *Ord och Bild* och ett stort antal artiklar i dagspressen.⁷⁷

2. Jaruzelskis militärkupp - en faktor som aktiverade receptionen av polsk lyrik

På hösten 1981 kom de nya dikterna ut i bokform i en antologi, redigerad och delvis översatt av Nils Åke Nilsson, *Du måste vittna - poesi och reportage från Polen*. De andra översättarna var Per-Arne Bodin, Lars Kleberg och Lenart Kjellberg.⁷⁸

Reaktionen på denna diktsamling bjuder på ett anmärkningsvärt receptionsfenomen, som ytterligare bekräftar tesen om politiska händelsers direkta inflytande på det intresse ett mottagarland visar eller den bild det skapar sig av ett annat lands litteratur. Boken utkom i november, alltså några veckor före militärkuppen den 13 december, och de recensioner som skrevs före denna dramatiska händelse är få till antalet - det riktiga intresset kom först direkt efter.

Men det är inte bara fråga om antalet recensioner som behandlar boken före och efter den 13 december, utan framför allt om en omvärdering av dikternas innebörd och deras budskap. Före krigstillståndet hade man främst koncentrerat sig på att visa hur skickligt det poetiska språket kunde tillämpas i samhällskritiskt syfte. De dominerande dragen tycktes vara "ironi i avslöjandet av den offentliga lögnen" eller uppriktighet, d.v.s. att "kunna nämna saker vid sitt rätta namn". Man uppmärksammade dessutom att dikterna uttrycker "illusionslöshet men inte hopplöshet".⁷⁹

Det intressanta är hur recensenterna efter den 13 december finner samma dikter innehålla apokalyptiska visioner, visa tillvarons meningslöshet, ja man ser dem till och med uttrycka en rent politisk kamp mot regimen. Det utgångsläge recensenterna hade när de skrev om denna antologi efter den 13 december kan illustreras med ett citat:

När detta skrivs, två dagar innan julhelgen, kommer den avgörande sammanstötningen, den mellan armé,

polis och kommunistparti å ena sidan, och det polska folket å den andra sidan, allt närmare.

Kampen står huvudsakligen mellan polska arbetarklassen, organiserad i Solidaritet, och ett korrumpert och starkt förkrympt ortodoxt stalinistiskt kommunistparti som förlorat allt förtroende bland det polska folket.⁸⁰

En annan recension börjar t.ex. med uppgiften att en av de poeter som presenteras i antologin, Julian Kornhauser, tillika med ett 40-tal andra intellektuella spärrats in i fängelse.⁸¹

Genomgående associerade man och drog paralleller till politisk litteratur om Polen utgiven tidigare samma år, framför allt med *Det började i Gdańsk* av Mika Larsson och *Solidarność* av Pauli Leiponen eller med den i Sverige tryckta broschyren *Dokument från Solidaritets kongress*.

De svenska recensenterna finner bl.a. även jämförelse-material i Pierre Schoris *I orkanens öga*, en politisk bok om utvecklingen av förhållandena i Centralamerika, och illustrationerna till en recension av Nilssons antologi föreställer beväpnade soldater från Polen och Nicaragua.⁸² Vidare kopplade man samman samlingen med det då senaste numret av den engelska tidskriften *Index on censorship*, som "bevakar censurens härjningar världen över". Man citerade framför allt den sydafrikanske författaren André Brinks beskrivning av censurans uppgifter i hans hemland, vilken passar väl in på de aktuella förhållandena i Polen:

Självklart försöker den utrota oppositionen mot det egna systemet. Den försöker hålla författarna isolerade från varandra liksom den försöker skilja författare och läsare åt.

Man åberopade även en annan sydafrikansk författare, Nadine Gordimer, som ville göra sitt folk uppmärksamt på att censur i lika hög grad är förtryck av läsarna som av författarna.⁸³

Den viktiga distansen mellan dikt och verklighet suddades ut redan vid själva rubrikvalet; en rubrik av typen "Livskraftig polsk poesi" blev nu istället "Dikten som vapen".

RECEPTIONSMEKANISMER FÖR LYRIK

Mina studier över de mekanismer som styr mottagandet av polsk litteratur i Sverige visar att intresset för och tolkningar av lyriken främst står i direkt förhållande till aktuella politiska aktiviteter i ursprungslandet Polen. Av den genomförda undersökningen framkommer det att de fyra i Sverige utgivna antologierna av polsk poesi, *Den polska lyriken* (1918), *Så länge vi leva* (1946), *Det nakna ansiktet* (1960) och *Du måste vittna* (1981), utgavs kort efter det att avgörande händelser rörande Polens framtid hade utspelats på den politiska scenen. Två världskrig och två väldiga folkrörelser (avstaliniseringen och Solidaritet) ställde Polen i centrum för den svenska allmänhetens uppmärksamhet, och bidrog till att dessa säregna lyriska alster blev kända i detta land.

Under de politiskt sett relativt lugna perioderna i "exportlandet" Polen - två sådana perioder utgör mellankrigstiden och gierekeran under 1970-talet - var däremot intresset för lyriken ringa och framför allt koncentrerat kring enskilda diktares poetiska uttrycksformer.

Det framkommer tydligt att det i första hand är de politiska aktiviteterna som väcker intresse för landets lyrik. Efterfrågan gäller dock främst "den engagerade dikten", den som direkt uttrycker aktuella politiska eller samhällsliga stämningar i landet. Alla de fyra ovan nämnda antologierna representerar denna typ av lyrik.

Detta receptionsförfarande har emellertid sina falluckor. "Mottagarlandet" skapar sig en bild av en författare utifrån dennes tillfälliga politiska engagemang, vilket kanske alls inte är adekvat för hans produktion i övrigt. Ett typexempel utgör "fallet Ważyk". Denne äldre avantgardpoet från 1920-talet fick i Sverige, på grund av några under avstaliniseringstiden skrivna politiska dikter, ett grundmurat rykte om sig att vara den unga polska poesins huvudrepresentant.

Ett annat receptionsfenomen är att "mottagarlandets" tolkning av en och samma dikt snabbt kan ändras beroende på ett i "exportlandet" rådande, aktuellt politiskt läge. Detta framkom vid en jämförelse mellan mottagandet av "Den nya vågens" dikter före och efter militärkuppen i Polen i december 1981.

En central fråga i detta sammanhang som återstår att besvara är om den polska lyriken - på grund av sitt särskilt starka politiska engagemang - skapar speciella receptionslagar eller om dessa kan betraktas som universel-

la? Mig veterligen har en undersökning gällande beroendeförhållandet mellan aktuella politiska aktiviteter i ett exportland och mottagandet av dess kulturalster hittills inte genomförts. Undersökningar av mottagandet av lyrik skapad i ett land som befinner sig eller nyligen befann sig i krig, är eller var mitt uppe i en revolution eller en annan nationell rörelse kunde i detta sammanhang vara värda att genomföras. Resultatet som senare skulle jämföras med liknande studier gällande för politiskt sett stillsammare perioder kunde ge svar på frågan som tidigare ställts.

NOTER

1. Polska litteraturprov i urval av Alfred Jensen. I: *Polackerna*. Red. M. Ehrenpreis och A. Jensen. Stockholm 1918, ss. 173-194. I en tidigare antologi av Fellenius från 1899, *Polska skolan*, finns det några patriotiska dikter från romantiken.
2. Jensen, Alfred. *Polsk bulletin*. 1918 nr 10, s. 6.
3. Positivismen - en strömning inom den polska litteraturen som börjar efter januariupproret 1863 och slutar kring 1890. Idémässigt är den närmast en motsvarighet till den svenska liberalismen. Huvudrepresentanterna inom prosan är Eliza Orzeszkowa, Bolesław Prus och Henryk Sienkiewicz och inom lyriken Maria Konopnicka.
4. Sawicki, Stanisław. De nyare strömningarna inom den polska litteraturen. *UNT* 3.11.1928.
5. Osign. Polackernas litteratur har jubelår. San Michele ger Polen livsmod. Litteratordoktor Górski på genomresa här berättar. *SocD* 20.7.1934.
6. Hj. L., Polsk diktafton. *Hbl* 19.10.1934.
7. *Nowa Polska* kom ut under åren 1942-1946.
8. *Wiadomości Polskie* var en fortsättning av tidskriften *Wiadomości Literackie* som före kriget kom ut i Warszawa.
9. Utkom i London 1940-1944.
10. Jfr. Danielewicz Zielińska, Maria. *Szkice o literaturze emigracyjnej*. Paris 1978, ss. 45-53.
11. *The years of exile. Selection from Polish poets now in Britain*. London 1943.
12. *SvD* 17.2.1941; *DN* 10.2.1941.
13. *Det kämpande Polen*. Red. Norbert Żaba och Margitta Hansson. Norrköping 1942. Prosastyckena är oftast av biografisk karaktär och är skrivna av kända författare som K. Wierzyński, Z. Lityński, K. Pruszyński, M. Wańkiewicz, M. Kuncewiczowa m.fl.
14. *SocD* 14.5.1944. Folejewskis titel är "Om blott jag har ett gevär".
15. Före kriget publicerade Wasilewska några romaner i Polen. Fr.o.m. 1939 sovjetisk medborgare. Under åren 1941-1943 tjänstgjorde hon som politisk officer inom rö-

- da armén med överstes rang. Återvände inte till Polen efter kriget och betraktas sedan dess som en sovjetisk författare.
16. År 1941-1942 gick Wasilewskas bonderoman *Jord i bojor* som följetong i *Ny Dag*.
  17. Tryckt i *Svio Polonica* 1946 nr VI-VII, ss. 31-57.
  18. O. L. Polsk lyrik. *SvD* 1.7.1946.
  19. Jfr Uggla, Andrzej N. Nobelpristagaren Czesław Miłosz lyrik. *Förr och Nu* 1981 nr 1, ss. 6-7.
  20. Jfr Uggla, A. N. Tadeusz Różewicz' dikter i mästerlig översättning. *UNT* 26.6.1979.
  21. M. L. Ny polsk poesi. *SvD* 19.8.1946.
  22. Birnbaum, Immanuel. *SvD* 22.4.1947.
  23. *Det Nya Polen* 1946 nr 5.
  24. Kritik mot Broniewski och de ryska poeternas inflytande på den unga generationen av polska lyriker hade riktats av Jan Błoński, vilket man i Sverige fick vetenskap om via den ryska pressen.
  25. *AT* 12.7.1952. I samma artikel talas om en prisutdelning till polska lyriker i London 1951. I juryn satt bl.a. Zbigniew Folejewski från Stockholm. I:a pris delades mellan den kände poeten Bronisław Przywulski och debutanten Jan Wizner.
  26. Den polska islossningens roll för polskt kulturliv behandlas utförligare i mitt otryckta manuskript *Den svenska polenbilden 1939-1981*.
  27. *Życie Literackie* 1954 nr 5.
  28. Se bl.a. "Bajka o drewnianej głowie" (Sagan om ett trähuvud) av I. Gałczyński, *Przekrój* 1951 nr 346.
  29. Ważyk, Adam. Poem för vuxna, övers. Ivar Ivre, *Tiden* 1956 nr 1, ss. 40-47; Przyboś, Oktober. 1956, Ważyk, De levde i gryningsljus (fragm. ur Poem för vuxna). *MT* 29.11.1956; A. H. Poetisk opposition. *ST* 13.2.1957; *Lyrikvännen* 1957 nr 2, s. 11; Ważyk, "Mötet". *Arbt* 9.11.1958.
  30. Carlson, Stig. Mysteriet Ważyk, *Tiden* och Dagens Nyheter, *MT* 19.1.1956.
  31. Sandell, Ove. Lyckan, Ważyk och Arne Jones. *Arbbl* 21.1.1956. Nilsson, Nils Åke. "O måne, jag är en modern

- poet, det är år 1958..." Vad vill diktarna i Polen? *Expr* 13.6.1961.
32. "Cirkus" är den dikt som öppnar antologin *Det nakna ansiktet*.
  33. *Horisont*, *op.cit.*, ss. 40-42; *BLM* 1965 nr 5, ss. 338-339; *Ord och Bild* 1967 nr 2, ss. 136-137.
  34. *Bilderna återkommer*. Urval, inledning och tolkning av Jan Kunicki. Kristianstad 1977.
  35. Jfr Helge, Per. Polska bilder. *Arbt* 16.10.1977; Bäckström, Lars. En levande skald. *UNT* 21.11.1978.
  36. Ahléen, Reinhold P. *Väst och Öst. En antologi av klassisk engelsk och modern slavisk lyrik*. Uppsala 1957.
  37. Gentin, Lennart, Julian Tuwim. Det moderna Polens störste diktare. *Judisk Krönika* 1958 nr 6, s. 130.
  38. Bl.a. övers. av Jarosław Rymkiewicz' dikt: "Till minne av Warszawabornas motstånd". *Arbt* 17.5.1959.
  39. Twardowski, J. "Jag stod på torget" (övers. sign. E. F. och J. B.). *Hemmet och helgedomen* 1959 nr 14, s. 4; se not 32; Matkowski, E. "Mi kisas", "Venu Homo", Wejland Sz. "Vintro", Słowacki, J. "Disigo" (Rozstanie). *Norda Prismo* 1957 nr 1, s. 21; 1959 nr 4, s. 147; 1959 nr 1, s. 9, 1959 nr 3, s. 133.
  40. *Det nakna ansiktet*. Ny polsk lyrik i urval och översättning av Nils Åke Nilsson. Stockholm 1960.
  41. Nilsson, N. Å. Polsk generation 55. *Lyrikvännen* 1957 nr 2, s. 12.
  42. Tell, Leander. Diktens frihet i Polen. *Svensk Tidskrift* 1959, häfte 5-6, ss. 316-319.
  43. Branting, Jacob. Ny polsk lyrik. *Arbbl* 10.12.1960.
  44. Borggård, Anders. Polsk lyrik av idag. *ÖC* 22.4.1961.
  45. Isaksson, Folke. Den polska poesins ansikte. *DN* 27.3.1961.
  46. Nilsson, N. Å., *op.cit.*
  47. Isaksson, F., *op.cit.*
  48. Palm, Göran. En polsk poet. *Ord och Bild* 1964 nr 2, s.94.
  49. Janzon, Åke. Różewicz, vår nära vän. *SvD* 17.5.1979.
  50. Jönsson, Ulf. Poesi trots allt. *Arbbl* 21.5.1979.

51. *BLM* 1963 nr 6, ss. 454-461.
52. *Ord och Bild* 1964 nr 2, ss. 106-108.
53. *Paletten* 1964 nr 25, s. 102; *Lyrikvännen* 1964 nr 4, ss 1-3; *GHT* 12.12.1964; *Horisont* 1965 nr 4/5, s. 51.
54. *I stridsvagnens spår. Dikter 1956-1965*, tolkade av E. Lindegren och E. Mesterton, Stockholm 1965.
55. Lundkvist, Artur. Om den polske poeten Zbigniew Herbert. Både lätt och svår. *ST* 18.11.1965.
56. Aspelin, Kurt. Polsk ankomst, *AB* 9.11.1965; Gustafsson, Lars. De sista timmarna när man skall skjutas. *Expr* 23.12.1965; Jänzon, Åke. Erbjudna världen en ros. *SvD* 29.10.1965.
57. Stenbeck, Manne. Dikten går i stridsvagnens spår. *Arbb.* 22.11.1965.
58. Hedin, Benkt-Erik. Rosor från Polen. *KvP* 28.1.1966.
59. *Jakobs stege* 1979 nr 5/6, ss. 82-90.
60. *Herr Cogito*. Tolkningar av Per-Arne Bodin. Halmstad 1983.
61. Jfr Swahn, Sven Christer. Poeten som kom in i kylan. *SDS* 24.5.1983; Ringgren, Magnus. Ett polskt narr-ansikt *AB* 9.5.1983; Ekbohm, Torsten. Oförvillad dikt. *DN* 1.6.1983
62. *Ord och Bild* op.cit., s. 101.
63. Kleberg, Lars. Różewicz i Horisont: "... dessa spridda delar". *DN* 8.11.1965. Lindegren och Mesterton svarade med en replik som var en parodi på Różewicz' dikter (Blygt inlägg i svensk-polsk kulturriksdag, *DN* 11.11.1965)
64. Aspelin, K. Före syndafloren och efter. *AB* 12.2.1966.
65. *Och så vidare*. Ett dikturval 1947-1964 av Jan Kunicki och Göran Palm. Stockholm 1966. De andra översättarna är: N. Å. Nilsson, Göran Sonnevi, Carin Leche.
66. Jfr Franzén, Lars-Olof. Poesi för de förskräckta. *DN* 1.10.1966; Heyman, Viveka. Statyn och tiggaren. *Arbn* 18.11.1966; Lagerlöf, Karl Erik. Själv bygga sin värld *GHT* 15.2.1967.

67. Jfr Uggla, A. N. Vitt äktenskap - Tribadernas natt - trådar som knyts samman. *Dramaten* 1976/77 nr 59, ss. 13-14 och 21.
68. *På diktens yta och i dess centrum*. Valda dikter översatta av Lennart Kjellberg i samarbete med Józef Trypućko. Stockholm 1979.
69. Jfr Ekbom, T. Poesi för de förskräckta. *DN* 14.5.1979; Janzon, Å. Różewicz, vår nära vän. *SvD* 17.5.1979; Jönsson, U. *op.cit.*; Eriksson, Leif. Tadeusz Różewicz en betydande poet. *EK* 25.5.1979; Åkerlund, Eric. En poesihatares dikter. *AB* 21.6.1979; Lundberg, Erik. Vardagens under. *HP* 19.7.1979; Luckman, Bertil. En polsk poet. *FÖ* 17.8.1979; Uggla, A. N., Tadeusz Różewicz dikter i mästerlig översättning. *UNT* 26.6.1979.
70. Stenkvist, Jan. *Den nyaste litteraturen*. Stockholm 1975, s. 156.
71. *Horisont*, *op.cit.*, s. 55.
72. *Aldrig två gånger*. Dikter i urval. Urval och tolkning från polskan av Per-Arne Bodin och Roger Fjellström. Luleå 1980.
73. Jfr. Gellerfelt, Mats. Grundvillkor. *SvD* 7.8.1981; Holmqvist, Bengt. Fantasi i strama tyglar med stark egenart. *DN* 30.8.1980.
74. Jfr. Uggla, A. N. Samtida polsk poet. *UNT* 8.4.1981.
75. Jfr Uggla, A. N. Poeterna och det polska samhället. *UNT* 8.4.1982.
76. Raczyński, Edward. Om Stanisław Barańczaks poesi; Gruber, Katarina. Om Stanisław Barańczak. *Artes* 1979 nr 6, ss. 62-64 och 65.
77. *Munkaveln och ordet*. Göteborg 1981; *Ord och Bild* 1981 nr 1.
78. *Du måste vittna*. Poesi och reportage från Polen sammanställt av Nils Åke Nilsson. Stockholm 1981.
79. Jfr Håkanson, Björn. Polen är nära. *AB* 15.12.1981; Wistrand, Sten. Livskraftig polsk poesi. *NA* 21.1.1982 (dessa recensioner hade skrivits före den 13 dec. 1981).
80. Jacobsson, Sten. Polens kris speglas av 70-talets poeter. *HP* 24.12.1981.

81. Johansson, Ulf R. Censuren har bara ett ansikte: Mak-
tens! *KvP* 2.1.1982.
82. Osign. De vittnar om förtryck - i öst och väst. *SDS*
20.12.1981.
83. Johansson, U., *op.cit.*

FÖRKORTNINGAR

AB	Aftonbladet
AT	Aftontidningen
Arbbl	Arbetarbladet
Arbn	Arbetaren
Arbt	Arbetet
DN	Dagens Nyheter
EK	Eskilstuna-Kuriren
Expr	Expressen
FÖ	Folkbladet Östgöten
GHT	Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning
HP	Hallandsposten
Hbl	Hufvudstadsbladet
KvP	Kvällsposten
MT	Morgon-Tidningen
NA	Nerikes Allehanda
SocD	Social-Demokraten
ST	Stockholms-Tidningen
SvD	Svenska Dagbladet
SDS	Sydsvenska Dagbladet Snällposten
UNT	Upsala Nya Tidning
ÖC	Östgöta Correspondenten